

UDK 821.163.6.09-31:316.7

Mateja Curk

Vipava

mcurk3@gmail.com

DIALOG SODOBNIH LITERARNIH USTVARJALCEV Z VEČKULTURNOSTJO EVROPSKE DRUŽBE

V prispevku so dvojezičnim pripovedovalcem del Andreja E. Skubica in Gorana Vojnovića pripisane značilnosti družbenega profila. Ob primerih sodobnih proznih del je problematizirana povezava, ki se večkrat vzpostavlja med družbenim profilom prvoosebni pripovedovalcev in osebnim profilom avtorjev. Glede na primerljive značilnosti družbenega profila dvojezičnih pripovedovalcev, ki se identificirajo s skupnostjo potomcev priseljencev, v delih avtorjev, katerih osebni profil ne sovпада s profilom prvih, prispevek zagovarja stališče, da v obravnavanih delih vzpostavljeni dialog z družbeno resničnostjo izrisuje večkulturno podobo slovenske družbe – kot refleksijo širše sodobne evropske družbe.

Ključne besede: družbeni profil, prvoosebni pripovedovalec, Goran Vojnović, Andrej E. Skubic

In this article, the characteristics of the social profile are attributed to the bilingual narrator in Andrej E. Skubic and Goran Vojnović's works of prose. Examples of contemporary works of prose are used to problematize the link that frequently exists between the social profile of the first-person narrator and the personal profile of the author. As regards the comparable characteristics of the social profiles of bilingual narrators who identify with a community of immigrants' descendants in the works of authors whose personal profiles do not coincide with the profiles of the former, the article argues that the dialogue established with social reality draws on the multicultural image of Slovenian society – as a reflection of wider contemporary European society.

Keywords: social profile, first-person narrator, Goran Vojnović, Andrej E. Skubic

1 Literarni diskurz in resničnost v drugi polovici 20. stoletja in danes

Literarni diskurz, ki ga v novejšem obdobju ustvarjajo avtorji srednje in mlajše generacije, posebej opazno zaznamuje težnja po pristnosti literarnih podob in literarnega jezika. Ideja pristnosti je izhodišče za dekonstruiranje specifičnih značilnosti govorice literarnih pripovedovalcev, ki so v sodobnih proznih delih *Fužinski bluz*, *Čefurji raus!* in *Jugoslavija, moja dežela* zaznamovane na več ravneh. Na jezikovni ravni jih zaznamuje raba pojavnih oblik alternacije kodov, kot so leksikalno prevzemanje, preklapljanje in mešanje kodov.¹ V odvisnost z jezikovnimi značilnostmi literarnih

¹ Podrobnejša analiza omenjenih pojavnih oblik alternacije kodov je bila opravljena v doktorski disertaciji *Govorice družbenih okolij v sodobni slovenski prozi* (Curk 2016).

govoric stopajo značilnosti družbenega profila literarnih pripovedovalcev,² med katerimi izpostavimo: starost, poklic, interesne dejavnosti, ekonomski položaj, pripadnost določeni subkulturi, pripadnost skupnosti migrantov. Natančneje pa raziščemo tiste značilnosti, ki zaznamujejo družbeni profil literarnih oseb, ki preklaplajo med idiomi različnih jezikov.

Raba idiomov dveh jezikov literarne pripovedovalce zaznamuje tako, da jih predstavlja kot dvojezične govorce, sposobne komunicirati v obeh jezikih, ne glede na različno stopnjo obvladovanja enega ali drugega jezika. O povezavi med družbenim profilom in preklapljanjem kodov v govoricah dvojezičnih najstnikov sociološke študije v splošnem ugotavljajo, da se identitetni preklop in preklop med lojalnostjo družbeni skupini izražata tudi skozi jezikovni kodni preklop, do katerega pride ob pomembni spremembi konteksta (Lukšič - Hacin 1999). Spoznanja sociologov nadgrajuje predpostavka o povezanosti pojavnih oblik alternacije kodov v diskurzu dvojezičnih literarnih oseb s pripadnostjo starejši generaciji priseljencev iz republik nekdanje Jugoslavije in mlajši generaciji njihovih potomcev, pri čemer se je mogoče sklicevati na navajanje podobnih opažanj v drugih raziskavah, ki rabo jezikovnih kodov v neliterarnih praksah dvojezičnih govorcev prav tako povezujejo s pripadnostjo določeni generaciji.³

Poleg starosti že navedena teza predpostavlja, da družbeni profil dvojezičnih literarnih govorcev obravnavanih del zaznamuje tudi identificiranje s skupnostjo migrantov iz republik nekdanje Jugoslavije, ki se tesno povezuje z etnično identiteto govorcev in drugimi značilnostmi družbenega profila literarnih oseb. Med njimi zlasti v primeru prve generacije migrantov družbeni profil izraziteje zaznamuje slab ekonomski položaj (Vojnović 2008: 92, 94, prim. Stabej 2010). Slednji se pri literarnih osebah, ki predstavljajo starejšo generacijo, povezuje z občutkom solidarnosti znotraj migrantske skupnosti, ki običajno nastane kot posledica težkega ekonomskega položaja migrantov.⁴ Znotraj migrantske skupnosti je poleg solidarnosti prisotna tudi distanciranost, ki nastane zaradi razlik med starejšo in mlajšo generacijo, zlasti razlik v odnosu do »slovenskega« okolja, ki ga potomci ne doživljajo kot tujega in se z njim v celoti istovetijo (Vojnović 2008: 92), starejše generacije pa se še vedno čutijo povezane s prostorom, iz katerega so se preselile, in tudi po dolгих letih bivanja v novem okolju ohranjajo nekatere tamkajšnje navade (Vojnović 2008: 94).

² Raba izraza družbeni profil temelji na predpostavki o družbeni pogojenosti pojavnih oblik različnih jezikovnih kodov. Literarnim pripovedovalcem pripisani družbeni profil daje natančnejši vpogled v značilnosti govorcev obravnavanega diskurza literarnih del.

³ Med njimi analiza diskurza Srbov v Beli krajini dokazuje, da le še najstarejša generacija prebivalcev belokranjskih vasi aktivno uporablja domačo govornico, pripadniki srednje generacije uporabljajo srbsčino predvsem v sporazumevanju s starši, medtem ko najmlajša generacija uporablja samo posamezne srbske besede, sicer pa ta jezik razume in pri sporazumevanju s starimi starši, ki pogosto poteka v obeh jezikih, nima nobenih težav (Petrović 2006: 37–38).

⁴ V utemeljitev solidarnosti kot posledice težkega ekonomskega položaja se opremo na naslednjo razlago: »Solidarnost se rodi iz potrebe. Za solidarnost bo čas, ko bomo bolj siromašni. Če smo samozadostni, ni potrebe po solidarnosti« (Galimberti 2013: 13).

To dretje čez cele Fužine je mene vedno nerviralo, samo kaj ve Samira, da ni več na selu pa da to njeno dretje odmeva po celem naselju. To so ti seljački fazoni, ki jih ne moreš spreminiti. To se rodiš tak in si do smrti isti. (*Marko Đorđić, Vojnović 2008: 92*)

Mirsad je tako tipičen gasterbajter, da ga ne moreš sfaliti. Iz aviona ga uočiš. Vse štima. [...] Teški frajer. [...] Ološ svjetski. Samo jebiga, če Samira nima službe in nima pogojev, da jo dobi. Jezika ne zna, izkušenj nima, kaj naj potem. Sjedi i trpi. Tako ti je to. Ni tukaj emancipacije na vidiku. (*Marko Đorđić, Vojnović 2008: 94*)

Med značilnosti, ki pomembno zaznamujejo tako literarno podobo druge generacije priseljencev kot osebni profil avtorjev, ki tej generaciji pripadajo, se uvršča tudi mešana zakonska zveza. Zakonska zveza je osrednja matica, s katero narodi vzpostavljajo svojo identiteto, vendar njena vloga se skozi zgodovino spreminja, kar potrjuje primer mešanih zakonskih zvez v Bosni in Hercegovini. Zlasti med nasilnim razpadanjem Jugoslavije in vojnami v zgodnjih 90. letih prejšnjega stoletja so mešane zakonske zveze postale bojno polje za vnovično oživljanje etničnih identitet na podlagi verske pripadnosti (Burić 2011: 89). Kljub težnji elit po urejanju in prepovedi mešanja se odnos ljudi do etnične identitete ni bistveno spremenil. Potem ko je prišlo do narodnostne polarizacije, so mešane zakonske zveze v času razpadanja Jugoslavije v 90. letih postale »nikogaršnja zemlja«, prve žrtve tega procesa pa so pogosto v mešanih zakonskih zvezah rojeni otroci (Burić 2011: 87–88). Zrcaljenje družbenega procesa, v katerem je mešana zakonska zveza postala bojno polje za ohranitev narodnih identitet, je prisotno tudi v govoricah Janine Pašković (Skubic 2001: 43, 52, 134), Vladana Borojevića (Vojnović 2012: 45) in nekaterih vrstnikov Marka Đorđića (Vojnović 2008: 73).

Barem nema majke, otišla u Velenje kod bake. [...] »Danas nam dolazi na večeru stric Mladen,« kaže. [...] A i šta da me vole – ja sam mala zločesta Crnogorka. (*Janina Pašković, Skubic 2001: 43, 52, 134*)

Ko se je pred mnogimi leti Arena, zeleni vlak, ki je povezoval Ljubljano in Pulo, malo pred deseto uro zvečer bližal svoji končni postaji, je iz teme pokukalo na tisoče luči, in moja mama, mlada ljubljanska študentka pedagogike, svojo glavo prilepila na šipo vsa vznemirjena opazovala, kako se počasi bližajo in večajo in dobivajo različne oblike. Vedela je, da sta nekje med temi lučmi tudi pulska železniška postaja in drugi peron, na katerem jo čaka poročnik Borojević v svoji uniformi in z rdečo vrtnico. (*Vladan Borojević, Vojnović 2012: 45*)

Dejan je od vseh nas najbolj v pizdi s starci, ker je Sonja zajebana v nulo. Slovenka pač. Č. Dejan ne pride domov, ko mu ona reče, dobi tak pošizitis, da ga potem ne vidiš zunaj še sto let. Pa stalno se govori, da se z Mirtićem ločujeta, samo ne moreta se, ker ima on to štalo s tem izbrisom, pa je potem baje to komplicirano pa ne vem kaj. (*Marko Đorđić, Vojnović 2008: 73*)

Odnos do vzpostavljanja in ohranjanja narodne identitete prek zakonske zveze je v pripovedih prikazan z vidika vsakdanjega življenja posameznikov iz mlajše generacije potomcev priseljencev, ki o življenju v družinah mešanih zakonskih zvez pripovedujejo v prvi osebi. Izbira prvoosebnega pripovednega položaja je ena od specifičnosti literarnega diskurza, ki teži k večji življenjskosti in pristnosti ter z litera-

rizacijo osebnih izkušenj, umeščenih v širši družbeni kontekst sodobnih večkulturnih okolij, nakazuje na prelom v razumevanju »avtobiografije«. Oznaka »avtobiografska« je bila pripisana besedilom, ki so v nemškem literarnem diskurzu 70. let nastajala izpod peresa pisateljske generacije, ki je odraščala v času nacionalnega socializma in fašizma ter je iz »ideoloških, moralnih, etičnih ali osebnih razlogov pretrgala molk, ki je vladal v tem obdobju po drugi svetovni vojni«⁵ (Leben 2011: 293). Vpogled v francosko in nemško govoreči prostor kaže, da je kasneje prišlo do odmika od tradicionalno razumljene avtobiografije kot sklenjene individualne zgodovine k umeščanju posameznika v družinske in družbene razmere, v iskanja in krize osebne identitete (Leben 2011). Prelom s celovitostjo in kronološkostjo tradicionalne avtobiografije, z istovetenjem empiričnega, pišočega in ubesedenega jaza zaznamuje ustvarjanje številnih žanrsko hibridnih besedil, v katerih se »meje med preteklim in sedanjim, realnim in imaginarnim, literarnim, osebnim in javnim prelivajo in deloma vsebujejo tudi izrazito socialno-emancipatorične in družbenokritične implikacije« (Leben 2011: 295).

Značilnosti, pripisane žanrsko hibridnim besedilom, prepoznamo tudi v izboru proznih del, katerih pripovedi o posameznikovem iskanju identitete v večkulturnem okolju nakazujejo težnjo po preseganju nacionalnih okvirov slovenskega družbeno-kulturnega prostora. Ob Andreju E. Skubicu in Goranu Vojnoviću prispevek motri dilemo o tem, na kakšen način se sodobni literarni diskurz, ki skuša preseči okvir nacionalnega, identificira s težnjo po »avtobiografskem pisanju«, ki jo nakazujejo tudi druge evropske literature (Leben 2011). Vprašanje je, ali se izbrana prozna dela novejšega obdobja istovetijo s pomenom »avtobiografskega« po prelomu, ki je pomenil razgradnjo tradicionalnega ločevanja med literaturo kot umetniško fikcijo in avtobiografijo kot nefikcionalnim, referenčnim pisanjem. Tako pojmovano avtobiografsko pisanje ne pomeni celovitega in verodostojnega prikaza samega sebe, temveč gre po oceni Andreja Lebna (2011: 298) predvsem za »samoanalizo in kritičen, največkrat polemičen spopad z duhovno in družbeno situacijo v Sloveniji in Jugoslaviji«, pri čemer ustvarjalci svobodno prepletajo realne dogodke in osebe s fikcijo. Glede na tako razložen pomen avtobiografskega je prikaz preteklega dogajanja, časa in avtorja samega v njegovih življenjskih in pisateljskih izkušnjah mogoč samo »kot ponaredek oz. laž«, medtem ko avtor sam med pisanjem »prehaja v neko posebno duševno stanje, v katerem ni istoveten ne z jazom [...] [med pridobivanjem življenjskih izkušenj, op. avtor.] ne s prvoosebni pripovedovanim jazom«: za razmerje med preteklo izkušnjo, sedanjostjo, ko avtor o njej piše, in samim zapisom je značilno, da tvori posebno polje, na katerem se nenehno in nepredvidljivo sestavlja, giblje in razpada zavedajoči se jaz (Leben 2011: 299).

Proces pisanja pogosto razlagajo tudi avtorji sami in se pri tem opredelijo do pisanja o sebi. Z zapisi številnih pisateljev, ki poročajo bodisi o nastanku svojih literarnih del bodisi o samem procesu pisanja, se oblikuje medbesedilni, avtoreferencialni in avtotematski pisateljski diskurz o avtobiografskem pisanju in sploh o literarnem

⁵ Med predstavnike omenjene generacije sodijo imena, kot so Peter Weiss, Christa Wolf in Bernhard Vesper.

ustvarjanju. Vendar Leben (2008) opozarja, da je z avtorskimi mnenji treba ravnati previdno, saj se avtorji pri svojih razmišljanjih opirajo predvsem na lastne izkušnje, tovrstne opredelitve so integrirane v avtobiografska besedila in so v tem pogledu del avtotematskega diskurza. To distanco je treba ohraniti tudi pri sicer dosledni in nepristranski perspektivi, s katere skuša avtor zajeti čim več drobcev iz kaosa (svoje) življenja, a je svet, ki ga ubeseduje v svojem pisanju, oddaljen od življenja, resničnosti (Leben 2011). Percepcijo literarnega diskurza, ustvarjalnih postopkov in razcepjenosti jaza ubesedujeta že medsebojno sorodna pogleda Vitomila Zupana in Lojzeta Kovačiča:

S postopkom re/produkcije realnega dogajanja se vzpostavlja neka druga resničnost, ki se razlikuje od resničnosti, ki jo ustvarijo znaki, zapisani na papirju, iz katerih nastane beseda, ki izrazi misel, sestavljeno iz predstav in občutij, in nato spet razpade v znake. (Zupan 1973: 862)

Človeka naj bi na novo sestavila v sebi, kakor se človek sestavlja v resnici vsak dan tudi sam na novo, tako, kot je, zmeraj isti in vedno drugačen pred samim seboj; [...] nič naj ne bo [...] dokončno pripeto nikamor: neprepričljivo kot življenje, odprto, antiteza vsemu, kaos, skozi katerega se človek giblje bolj v svoji cerebralni, kakor seksualni, socialni ali dednostni sferi. (Kovačič 1974: 513)

Podobno kot se je Zupan osredotočal na raziskovanje možnih oblik samozavedanja, večplastnosti jaza in njegove vpetosti v resničnost, ustvarjalnost in literarni diskurz, tudi besedila Lojzeta Kovačiča ne (re)konstruirajo ali utemeljujejo lastne biografske preteklosti – tj. (družinske) biografije prišleka, temveč govorijo o avtorskem jazu, ki sebe in svoje življenje konstituira v procesu pisanja. V slednjem pisateljski proces sega vse do pisanja, ki je podobno intimnemu dnevniku in ga je pisatelj sam označil kot »pripovedovanje samemu sebi, ne drugim«. Upoštevajoč specifičen način reflektiranja družbene resničnosti v literarnem diskurzu, k značilnostim osebnega profila Andreja E. Skubica in Gorana Vojnovića pristopamo z distanco do avtorjevih izjav o lastnem pisanju in v razmerju do družbenega profila, že pripisanega prvoosebni literarnim pripovedovalcem njunih proznih del.

2 Osebni profil Andreja E. Skubica in Gorana Vojnovića

Andrej Ermenč Skubic – pisatelj in prevajalec, rojen leta 1967 v Ljubljani, diplomiral s področja slovenistike in anglistike, doktoriral s področja sociološke razplatenosti jezika, prejemnik Delove nagrade kresnik za prvi roman *Grenki med* (1999).

Goran Vojnović – filmski in televizijski režiser in scenarist, pisatelj in kolumnist, rojen 1980 v Ljubljani, leta 2009 prejemnik nagrade kresnik za prvenec *Čefurji raus!*, leta 2013 pa za roman *Jugoslavija, moja dežela*.

Interpretacije biografskih podatkov proznega prvenca Gorana Vojnovića govorijo o sovpadanju značilnosti družbenega profila prvoosebne pripovedovalca in avtorja literarnega diskurza, zlasti značilnosti, kot sta dvojezičnost in pripadnost

mlajši generaciji migrantske skupnosti iz predmestne soseske na družbenem obrobju (Stabej 2010). Stališče je problematizirano na osnovi osebnega profila Andreja E. Skubica, ki ne sovпада z značilnostmi, pripisanimi družbenemu profilu dvojezične pripovedovalke v delu *Fužinski bluz*, najstnice iz nacionalno mešane družine, ki v svoji govorici preklaplja med idiomom slovenskega in črnogorskega jezika. Dilema o tem, v kolikšni meri in na kakšen način se lahko družbeni profil prvoosebni literarnih pripovedovalcev povezuje z osebnim profilom literarnih ustvarjalcev, ponovno odpira vprašanja o odnosu med avtorjem diskurza in govorico literarnih oseb. Pri opredelitvi položaja pripovedovalca v odnosu do avtorja diskurza Bahtin (2007: 79–80) izhaja iz stališča, da v strukturi »večglasnega romana« ni »subjektivnega avtorjevega gledišča«, »avtorjeve simpatije ali antipatije«, »ne-soglasja s posameznimi junaki«, v njem ne sme biti »avtorjeve ideološke pozicije«: »Besedo /diskurz/ junaka sicer ustvari avtor, vendar jo ustvari tako, da ta lahko do konca razvije svojo notranjo logiko in samostojnost kot tuja beseda, kot beseda samega junaka« (Bahtin 2007: 78–79).

Zaradi ločevanja med položajem avtorja in pripovedovalca Bahtin (1982) med raznolikimi jeziki kot mogoče predpostavi dialoške odnose. Dialoška pozicija avtorja v odnosu do junaka s stališča ideje o »večglasnem romanu« pomeni, da junak za avtorja ni ne »on« ne »jaz«, ampak polnovredni »ti« (Bahtin 2007: 76). V tem položaju ima junak vlogo subjekta izjemno resnega, pristnega in ne retorično zaigranega ali literarno-konvencionalnega dialoškega nagovarjanja, avtor pa v dialoški odnos vstopa kot eden od sogovorcev v literarnem diskurzu. Pri raziskovanju odnosa med literarnim pripovedovalcem in avtorjem diskurza, kot ga razume Bahtin, so značilnim družbenega profila literarnih pripovedovalcev, ki v vseh obravnavanih delih nastopajo v prvi osebi, sopostavljene značilnosti, ki jih je avtorjevemu osebnemu profilu mogoče pripisati na podlagi intervjujev. Pozornost je usmerjena zlasti na jezik(e), s katerim se avtor identificira, in na to, ali je osebnemu profilu mogoče pripisati istovetenje z migrantsko skupnostjo ali ne.

Kot enega od bistvenih podatkov pri obravnavi odnosa med avtorjem in prvoosebni pripovedovalcem izpostavimo jezik, s katerim se avtor identificira. Gre za značilnost, ki jo v analizi dialogov raziskovalke z informatorji pozna že Tanja Petrović (2006: 166). Na osnovi njene študije opazamo dvoje. Če avtorjev materni idiom in idiom literarnega pripovedovalca ne pripadata istemu jeziku, se mora avtor pri ustvarjanju literarnega diskurza jezikovno prilagoditi svojim sogovorcem, ki jih v tem primeru predstavljajo pripovedovalci literarne zgodbe; jezikovna izbira pa je odvisna predvsem od kompetenc avtorja diskurza. Če pa materni idiom avtorja in idiom pripovedovalca pripadata istemu jeziku ali medsebojno razumljivima jezikoma, lahko sogovorca uporabljata vsak svoj idiom. V primeru značilnosti osebnega profila Andreja E. Skubica in Gorana Vojnovića biografski podatki kažejo, da se avtorja identificirata s srednjo oziroma mlajšo generacijo literarnih ustvarjalcev iz slovenskega jezikovnega prostora. Z vidika jezikovne pripadnosti pa lahko istovetenje z dvojezično skupnostjo potomcev priseljencev ali natančneje s potomci slovenskih državljanov neslovenske narodnosti pripišemo le osebnemu profilu Vojnovića (Milharčič Hladnik 2011). Ta značilnost je posebej relevantna, saj je na osnovi biografskih podatkov o

avtorju mogoče sklepati, da tako v besedilnih svetovih kot tudi v avtorjevi življenjski izkušnji obstaja povezava med jezikom in priseljenstvom ter obrobim družbenim položajem prvoosebnega pripovedovalca in njegove družine (Stabej 2010: 298). To je že bilo dokazano ob sopostavitvi Vojnovičevega dela *Čefurji raus!* in Kovačičevih *Prišlekov*, ko se ugotavlja: »V obeh je literarni osebni profil prvoosebnega pripovedovalca neposredno povezljiv z avtorjevima osebnima profiloma« (Stabej 2010: 297). Vendar glede na Stabejevo skepsu glede stvarne referenčnosti avtobiografskega pisanja pričujoči prispevek preverja, kakšen pomen ima v primeru večjezičnih literarnih praks sovpadanje značilnosti osebnega profila avtorjev in profila prvoosebnega pripovedovalca.

Po Stabejevem mnenju Vojnovič »močno odseva v svojem literarnem liku, čeprav je avtor v intervjujih in izjavah opozarjal, da ima sam sicer od daleč podobno, v podrobnostih pa zelo drugačno osebno ozadje« (Stabej 2010: 279; Milharčič Hladnik 2011). Kot Vojnovič razlaga kreativen pristop k ustvarjanju literarnega jezika in obravnavi migracij, se popisovanje sveta, del katerega je (bil) tudi sam, ne istoveti z avtorjevo osebno izkušnjo. Avtorjeva izkušnja življenja v ljubljanski soseski Fužine se s podobo »čefurskega« okolja v proznem prvencu *Čefurji raus!* povezuje na način, ki ni istoveten ne z avtorjevim jazom ne s prvoosebним pripovedovanim jazom (Leben 2011: 299). Ali kot v naslednjih navedkih razloži Vojnovič:

Ko sem pisal, sem se posvetil življenju okoli sebe, hotel sem ujeti zgodbe iz življenja, katerega del sem bil. Čefurji niso avtobiografska zgodba, popisujejo pa svet, katerega del sem bil in v njem odraščal – na Fužinah sem živel dvaindvajset let, tam sem hodil v šolo – in zdelo se mi je, da tu tičijo zgodbe, problemi, močne čustvene pripovedi, do katerih po navadi ne pridemo. (Vojnovič 2008a: 13)

V *Čefurji raus!* sem se omejil na en del čefurske populacije, zato mnogi mislijo, da je Marko Đorđić prototip čefurja. Pa seveda ni. Je še cela paleta drugih. (Vojnovič 2009: 27)

Po razpadu nekdanje skupne države in slovenski osamosvojitvi je v slovenskem okolju postalo izrazitejše ločevanje med »slovensko« in »čefursko« identiteto. Svoj pogled na »slovensko« predstavo o »čefurju« predstavi tudi Vojnovič, ko preverja, v kolikšni meri se s predstavo o »čefurju« istoveti avtor, ki se ga identificira s »čefursko« skupnostjo (gl. tudi Petrović 2011). V spodnjem navedku opisana izkušnja avtorjevega istovetenja s skupnostjo potomcev priseljencev iz republik nekdanje Jugoslavije je osnova za postavitev teze o tem, da je znotraj diskurza sodobne proze konstruirana literarna predstava o širšem prostoru, ki ga ne omejuje ozemlje nacionalne države in bi ga lahko primerjali s kulturno konstrukcijo »zamišljene skupnosti«, ki jo razprava Yasemin Yildiz (2004) odkriva v primeru sodobne »migrantske literature« v nemškem prostoru, Vojnovič pa se podobi večkulturnega evropskega prostora približuje s konstruiranjem literarne predstave o sobivanju kultur in jezikov v prostoru nekdanje jugoslovanske države.

Izhajam iz mešanega zakona oziroma iz družine neopredeljenih, v kateri do vojne nismo poznali pojma nacionalna opredeljenost, Jugoslavijo smo dojemali kot svojo domovino. Ko je Slovenija postala samostojna država, se mi je samo skrčil prostor uradne domovine. Torej nimam problemov s tem, da v Sloveniji ne bi našel svoje domovine, bolj gre za to, da ta pros-

tor težko zamejim v smislu, da bi rekel, da je to prostor države Slovenije, pa tudi nekdanje Jugoslavije ali katere druge republike. To je fiktiven prostor, bolj duhoven kot teritorialen. (Vojnović 2008b: 19)

Potem ko so se pojavila trenja v šoli, vedno bolj se je vedelo, kdo je kdo, in tudi sam sem se začel zanimati to. Ko sem iz čefurskega okolja prišel na bežigradsko gimnazijo, med redkimi ali pa morda edini, ki se je podpisoval z mehkim č, se je šok spet ponovil. Danes nimam nobene potrebe po tem, da bi se deklariral za čefurja ali Slovenca, zadovoljen sem z življenjem, ki ga živim, bolj pa me zanimajo te zadeve kot opazovalca, kot pisatelja ali režiserja. (Vojnović 2008a: 13)

Teza o konstruiranju širšega literarnega prostora in večkulturne skupnosti pokaže na ozkost vprašanj o tem, kaj Vojnovičevo ustvarjanje prinaša v diskurz slovenske literature in kakšna je vloga literature dvojezičnih ustvarjalcev, označene tudi kot »migrantska literatura«, v sodobnem literarnem polisistemu. Na vprašanja, ki izhajajo iz ideje nacionalnega, monokulturnega in enojezičnega prostora, avtor odgovarja s stališčem, v katerem dilema »čefur« ali »Slovenec« razlaga kot umetno, kot politični konstrukt, ki ima v vsakdanjem življenju precej obrobni pomen. Kritičen do delitev na »slovensko« in »čefursko« populacijo Vojnović zagovarja stališče, da oznaki »slovensko« in »čefursko« skupaj oblikujeta podobo sodobnih družbenih okolij v slovenskem prostoru, ki je prav zaradi svoje raznolikosti blizu vsem, ki v njem živimo.

V Sloveniji se radi distanciramo od Balkana, nočemo si priznati tega, kar je v nas, ampak se raje pozicioniramo v Evropo. Potem pride nekdo in nam pokaže, da to nosimo v sebi in da je to dragoceno. In mi se navdušujemo, a se vedno znova sprašujemo, zakaj smo se navdušili. Enkrat bi si morali priznati, da smo tudi mi Balkan, da nam je to všeč. (Vojnović 2009: 27)

Slovenska kultura je polna čefurjev. Brez deleža ljudi z balkanskimi koreninami bi bila zelo osiromašena. Da o športu sploh ne govorim. Čefurji so preprosto del slovenske populacije in pomemben del družbe, v kateri živimo, v dobrem in slabem. (Vojnović 2008b: 19)

Življenje v večjezičnem okolju po doslej opravljenih ocenah sovpada z večjo pozornostjo avtorjev do jezika v več razsežnostih – »tako do jezika kot izraznega oz. komunikacijskega sredstva kot do jezika in jezikovne različnosti kot literarne motivike in tematike« (Paternu 2005, po Stabej 2010: 298). Temu na impliciten način pritrjujejo tudi povezave, ki se vzpostavljajo med Vojnovičevo opredelitvijo jezika, ki je zanj »intimni jezik« in ga govori doma, in govorico protagonistov njegovih del, zlasti Marka Đorđića (Petrović 2011):

To je jezik, ki uradno ne obstaja. Gre za posebno mešanico srbohrvaščine, ki je mešanica hrvaškega in bosanskega narečja. V tem jeziku težko pišem, ker nisem bil nikoli šolan v njem. Po drugi strani je jezik, ki ga govorim doma, poln slovenskih besed, slovenske skladnje. [...] razmišljam v obeh jezikih. Čeprav ne vem, kdaj v katerem in zakaj. To se dogaja zelo hitro. (Vojnović 2008b: 19)

No, v romanu v resnici uporabljam tako hrvatizme kot bosančizme in srbizme. Srbščine je manj, ker imam najmanj izkušenj z njo. Mama je iz Hrvaške, oče pa iz Bosne. (Vojnović 2009: 25)

Opredelitev razmerja med maternim idiomom avtorja in idiomom literarnih pripovedovalcev dokazuje specifičen način zrcaljenja elementov jezikovne identitete avtorja v govoricu literarnih pripovedovalcev (Petrović 2006: 167). Zanj je značilen vtis, da vzporednice med diskurzom literarnih oseb in jezikovno resničnostjo družbenega okolja, v katerem živi in se ji v svojem ustvarjalnem procesu vseskozi približuje tudi sam avtor, obstajajo. Da pa bi temu prepričanju dejansko verjeli, med fiktivnostjo literarnega diskurza in resničnostjo ne bi smelo biti vedno prisotne distance do ideološke konstruiranosti literarnega in tudi drugih vrst diskurza (Stabej 2010: 298).

V odnosu do ostalih vrst diskurza so v literarnem diskurzu pogosto dekonstruirana prepričanja, ki so motivirana s strani ideologij in interesov različnih družbenih skupin. Tako je v primeru delitve na narodne skupnosti znotraj slovenske države in tudi v primeru prepričanja, da avtorjeva dvojezičnost in njegovo identificiranje z migrantsko skupnostjo vplivata na pristnost literarnega diskurza, zlasti govoric dvojezičnih pripovedovalcev. Vojnovića in Skubica, ki v svoji literaturi domnevno predstavljata dva različna pogleda – glede na to, ali se tudi sama identificirata z migrantsko skupnostjo ali ne –, povezuje skupna težnja po mimetičnosti, tj. pristnosti posnemanja življenja Fužin:

Vsak tekst je raztreščen mozaik faktov in fikcij, [...] Vsa stvar je v tem, da bi se take stvari tam (na dejanskih Fužinah, op. avtorice) *lahko* dogajale – da mislim, da so Fužine kraj, ki utripa na zelo poseben način in ki omogoča take zgodbe, da take zgodbe nekako lovijo duha Fužin, kakršnega sem začutil med triletnim bivanjem tam. (Skubic 2003: 527–28, ležeče v izvirniku)

Poskus Andreja Skubica je šel bolj v smeri razslojenosti Fužin, ne pa toliko v presek življenja čefurjev, jaz sem se poskušal posvetiti čisto določenemu sloju. (Vojnović 2008a: 13)

Kako je Skubic z jezikom to (fužinsko razslojenost, op. avtor.) poudaril na različnih ravneh, se mi je zdelo zanimivo, sam se pa v svoji knjigi bolj posvečam tistemu, kar on ujame le v delu svojega teksta. Mene je zanimala širša zgodba, poulični svet Fužin, on je zgodbo zavil v intimnost. [...] Gre za dva pola nekega sveta, vsak ima svojo podobo. (Vojnović 2008a: 13)

Je pa treba reči, da ne obstaja samo ena fužinščina. Vsak goji svojo različico fužinščine. Če so starši iz Bosne, jezik zamešaš drugače, kot če so starši iz Srbije ali če so Makedonci. Andrej Skubic je recimo mešal slovenščino in črnogorščino. (Vojnović 2009: 25)

Poskus ustvarjanja raznolikih podob razslojenosti sodobnih družbenih okolij v prozi Andreja E. Skubica ponazarja, da gre za značilnost, ki je neodvisna od biografskih podatkov avtorjev. Namreč, za razliko od Vojnovića je za literarni diskurz Andreja E. Skubica značilno, da avtorjev materni idiom in idiom črnogorskega jezika v govoricu dvojezične pripovedovalke Janine Pašković ne pripadata istemu jeziku. To dokazujejo tudi naslednji odlomki iz intervjujev, v katerih avtor natančneje pojasnjuje svoj motiv za jezikovno prilagajanje literarnim sogovornicem:

Rad uporabljam različne tehnike pisanja, da bi to ultrakaotično, večdiskurzivno stvarnost pripeljal v literaturo. [...] Prava literatura ni aplicirana teorija, je aplicirana človečnost. Tisto, kar sestaviš iz vsega, kar je okrog tebe. (Skubic 2014)

Še nobenega romana se nisem lotil na podlagi tez, da bi iz njih gradil like in zgodbe. Mogoče je malo izjema *Fužinski bluz*, tam sem si vnaprej predstavljal kalejdoskop štirih povsem različnih ljudi, čisto različnih glasov, ki morajo biti drug z drugim ves čas v konfliktu. To je bil nekakšen sociolingvistični eksperiment. Pa tudi ta ni bil navdihnen s teorijo, ampak bolj s prozo škotskega pisatelja Jamesa Kelmana, ki se je lotil jezikovnega izzivanja družbenega establišmenta. (Skubic 2014)

Sleng ti dejansko daje teren, da se izkažeš kot izviren, hkrati pa lahko tudi ceneno prodaja ‚drugačnost‘ za ceno ponavljanja nekaj klišejev v stiku ‚ej, stari‘. Za Janino tukaj ni izbire: v njem se počuti kot [...] dvoživka, ki suvereno prehaja med jezikom družčine in jezikom svojih staršev, v vsakem primeru pa knjižna slovenščina zanjo ni nobena možnost avtentičnega izraza. (Skubic 2003: 526)

Bolj kot sociolingvistični znanstveni poskus Skubičeva stališča glede izbire literarnih pisav v ospredje postavljajo mimetičnost literarnih govoric, ki vzpostavljajo dialog s sodobnimi družbenimi okolji. Avtor zavrača očitek o vsiljevanju ljubljansčine kot pogovornega standarda, od katerega se je skušal oddaljiti s tem, da je prizorišče in jezik radikalno lokaliziral: »torej to ni nikakršen *pogovorni jezik*, temveč je jezik Fužin«, v katerem je precejšen južnoslovanski delež (Skubic 2003: 525, ležeče v izvirniku). Paleta govoric, ki v *Fužinskem bluzu* bistveno določajo vsakega od govorcev, je široka in je označena kot »poliloškost« romana (Skubic 2003: 523, Bahtin 2007). Ta značilnost pomeni uresničevanje avtorjeve težnje po pristnem posnemanju govoric in okolja predmetne soseske v prozi, ki pa se ji v strokovnem diskurzu pripisuje oznako »urbana« (Podlogar idr. 2008). Skubic je do te oznake kritičen in meni, da poudarja razliko med podeželjem in mestom, ki pa ji sam ne pripisuje ključnega pomena.

Ker sem doma iz mesta, je jasno večina mojih romanov postavljena v mesto. [...] Ne gre za razliko med podeželjem in mestom, gre za razliko med mentaliteto, ki je zaprta v luknjo, in tisto, ki je odprta za pretakanje ljudi, idej in kultur. (Skubic 2014)

Po Skubičevem prepričanju oznaka »urbana proza« zgreši bistvo proze, ki s konstruiranjem govoric, ki jih lahko položimo v usta dvojezičnih govorcev, stopa v dialog z večkulturnostjo in večjezičnostjo sodobnih družbenih okolij. V primerjavi z Vojnovičem, ki se osredotoča na dekonstruiranje ideološko motivirane podobe »čefurja«, Skubic bistveni pomen pripisuje paradigmi večkulturnosti, iz katere v *Fužinskem bluzu* po njegovi oceni vse izhaja. S tem v zvezi se Skubic ukvarja s samim procesom literarnega ustvarjanja, ki je po njegovem mnenju prepleten z avtorjevimi življenjskimi izkušnjami ter nanje vpliva načrtno ali povsem spontano.

Zamislil sem si zgodbo, pripovedovano v štirih različnih jezikih, [...] vsi drugi elementi – hodnik, en dan in drugo – je prišlo kasneje, kot nekakšno idealno prizorišče, ozadje. Dejansko mimo te multikulturnosti ne moreš, če hočeš pisati o današnji slovenski izkušnji tukaj in zdaj – ena bistvenih prvin današnjega slovenstva je, da je multikulturno, in hvala bogu za to. [...] Navsezadnje sem s to multikulturnostjo zrasel – z njo so rasli vsi, ki niso ravno ždeli pod kakšnim steklenim zvonom; vsi, ki so že kmalu, ko so začeli brati, brali stripe v drugem jeziku, ki jim je tudi odpiral širše svetove. (Skubic 2003: 521)

Pogled, ki ga v analizi proznih del sodobnih avtorjev odpira ideja kulturno in jezikovno heterogenega slovenskega jezikovnega prostora, pokaže v širšem evropskem prostoru razširjeno mrežo vzporednic med avtorji, kot je Skubic, in drugimi avtorji,

ki jih Dubravka Ugrešić (2004: 326) vidi kot »disfunkcije v sistemu, ki načenjajo ustaljene koncepte o kulturi, o tem, kaj sploh je in kakšna bi morala biti«. Gre za literarne ustvarjalce, kot je avtorica, ki živi na Nizozemskem, a ne piše v holandsčini, temveč v hrvaščini. Avtorjev, ki so se preselili v »drugo« okolje in nekateri pišejo celo v »tretjem« jeziku,¹ je veliko oz. vedno več (Ugrešić 2004: 326–27). Množica teh avtorjev dokazuje, da je kljub še vedno močno zakoreninjeni predstavi o kulturni in jezikovni homogenosti evropskega prostora, v njem vse večja zavest o večkulturnosti. Pešanje moči paradigme »monolingvizma« in večjo aktualnost teze Yasemin Yildiz (2012) o nastopu paradigme »postmonolingvizma« potrjuje tudi v prispevku raziskan proces vzpostavljanja znotrajdiskurzivnega dialoga med sodobnimi avtorji in večjezičnimi literarnimi pripovedovalci, katerih govorico zaznamuje preklapljanje med idiomi različnih jezikov.

Značilnosti govorcev, ki rabijo različne jezikovne kode, podrobneje razkriva vpogled v družbeni profil dvojezičnih protagonistov, ki pokaže, kako so v literarnih govoricah reprezentirane značilnosti družbenih okolij, ki jih sodobni literati označujejo kot večjezična (Skubic 2003). V drugih razpravah predpostavljene povezave med družbeno pogojenima osebnim profilom avtorjev in literarnim pripovedovalcem pripisanim družbenim profilom so razložene z vidika odmika sodobne proze od avtobiografije kot kronološkega niza sklenjenih izkušenj v smer žanrsko hibridnih proznih del. V njih upodobljeno vsakdanje življenje ni enačeno ne z avtorjevim jazom ne s pripovedovalcem, temveč gre za znotraj literarnega diskurza konstruirano refleksijo procesa iskanja osebne identitete posameznika, ki je do aktualnih razmer družbenokritičen. Raziskovanje samega sebe v odnosu do družbe je izraženo tako na ravni literarne pripovedi kot tudi na metajezikovni ravni, tj. prek pojavnih oblik slovenskega in srbohrvaškega idioma. V pričujočem prispevku razkriti vpogled v družbeni profil pripovedovalcev sodobnih proznih del je izhodišče za analizo jezikovnih specifičnosti literarnega diskurza, ki imajo pomembno vlogo pri konstruiranju govorice dvojezičnih literarnih oseb.

VIRI IN LITERATURA

Andrej E. SKUBIC, 2001: *Fužinski bluz*. Ljubljana: Beletrina.

Goran VOJNOVIĆ, 2008: *Čefurji raus!* Ljubljana: Beletrina.

--, 2012: *Jugoslavija, moja dežela*. Ljubljana: Beletrina.

Mihail Mihajlovič BAHŤIN, 1982: *Teorija romana*. Prev. D. Bajt. Ljubljana: CZ.

--, 2007: *Problemi poetike Dostojevskega*. Prev. U. Zabukovec. Ljubljana: LUD Literatura.

Fedja BURIĆ, 2011: *Mešana kri: Kratka zgodovina mešanih zakonov v Bosni in Hercegovini. Ugrabljena ljubezen: Oteta ljubav: Abducted love*. Ur. T. Petrović.

¹ Na primer afriški pisec Moses Isegawa, ki prebiva na Nizozemskem in piše v angleškem jeziku (Ugrešić 2004: 326–28).

- Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 85–88.
- Mateja CURK, 2016: *Govorice družbenih okolij v sodobni slovenski prozi: Doktorska disertacija*. Ljubljana: Podiplomska šola ZRC SAZU.
- Umberto GALIMBERTI, 2013: Ni rešitve, ljudi je preprosto preveč. *Pogledi* 4/3. 13.
- Lojze KOVAČIČ, 1974: *Preseljevanja*. Ljubljana: DZS.
- Andrej LEBEN, 2008: O avtobiografiji in avtobiografskem pisanju z vidika literarnih ustvarjalcev. *Jezik in slovstvo* 53/3–4. 101–14.
- , 2011: Avtobiografsko pisanje v novejši slovenski literaturi. *Avtobiografski diskurz*. Ur. A. Koron, A. Leben. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 293–309.
- Marina LUKŠIČ - HACIN, 1999: *Multikulturalizem in migracije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Mirjam MILHARČIČ HLADNIK, 2011: Goran Vojnović. *IN – IN: Življenjske zgodbe o sestavljenih identitetah*. Ur. M. Milharčič Hladnik. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 31–42.
- Tanja PETROVIĆ, 2006: *Ne tu, ne tam: Srbi v Beli krajini in njihova jezikovna ideologija v procesu zamenjave jezika*. Prev. M. Đukanović. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- , 2011: Kdo je Goran Vojnović? *Ugrabljeni ljubezen: Oteta ljubav: Abducted love*. Ur. T. Petrović. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 59–62.
- Andrej Ermenc SKUBIČ, 2003: »Ključno pa je, da nekaj tam spodaj je.« Intervju: Sprašuje Andrej Blatnik. *Literatura* 15/150. 517–28.
- , 2014: Andrej E. Skubič. Intervju: Sprašuje Marjan Horvat. *Mladina* 26 (27. 6. 2014). Na spletu.
- Marko STABEJ, 2010: Prišleki in čefurji. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ur. A. Zupan Sosič. Ljubljana: FF (Obdobja, 29). 297–304.
- Suzana TRATNIK, 2008: Avtobiografskost kot umeščanje osebne izkušnje. *Jezik in slovstvo* 53/3–4. 69–74.
- Dubravka UGREŠIČ, 2004: Kaj je evropskega v evropskih literaturah? *Evropske pisave: Kaj je evropskega v evropskih literaturah? Eseji iz triintridesetih evropskih držav*. Prev. E. Antončič, A. Lipavc Oštir. Maribor: Aristej. 319–28.
- Goran VOJNOVIĆ, 2008a: »Zgodba iz življenja, katerega del sem bil.« Intervju: Sprašuje Igor Bratož. *Delo* 50/302 (31. 12. 2008), *Književni listi*. 13.
- , 2008b: Enciklopedija Fužin v »fužinščini«. Intervju: Sprašuje Dijana Matković. *Delo* 20/104 (7. 5. 2008), *Književni listi*. 19.
- , 2009: »Ko pišem dialoge, si jih govorim na glas.« Intervju: Sprašuje Vesna Milek. *Delo* 51/111 (16. 5. 2009), *Sobotna priloga*. 25–27.
- Valentin Nikolajevič VOLOŠINOV, 2008: *Marksizem in filozofija jezika*. Prev. M. Kržan. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Yasemin YILDIZ, 2004: Critically »Kanak«: A Reimagination of German Culture. *Globalization and the Future of German*. Ur. A. Gardt, B. Hüppauf. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. 319–40.
- , 2012: *Beyond the Mother Tongue: The Postmonolingual Condition*. New York: Fordham University Press.
- Vitomil ZUPAN, 1973: *Beli prah*. *Sodobnost* 21/10. 860–76.

SUMMARY

The professional discourse on the works of Goran Vojnović argues that individual characteristics by which the image of first-person narrator is marked coincide with the characteristics of the personal profile of the author—for example, bilingualism and identification with the younger generation of a migrant community in a suburban neighbourhood (Stabej 2010). This position is problematized on the basis of comparable characteristics of the social profile which are discovered in the narrators of the literary works of some other authors—for example, in works by Andrej E. Skubic, whose personal profile “does not coincide” with the social profile of literary narrators. The appearance of certain characteristics of the social profile of literary characters in the works of various authors of the middle and younger generation is observed from the perspective of the thesis of bending the autobiographical discourse towards the genre of hybrid prose works (Leben 2011), and on this theoretical basis counterposed to the views of both authors mentioned in the interviews published after the publication of the *Fužinski bluz* (2001), *Čefurji raus!* (2008) and *Jugoslavija, moja dežela* (2012). In the authors’ views, there is a tendency to go beyond the national frameworks of the Slovenian socio-cultural space. In their dialogue with social reality, the Slovene space is culturally and linguistically heterogeneous and as such forms part of a wider interdiscursive dialogue between multilingual literary narrators and contemporary authors of literary discourse in the European space.

Slavistična revija (<https://srl.si>) je ponujena pod licenco
[Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2017_3_05.pdf | DOST. 17/10/18 2.29